

УДК 930.1(438)(092):94(477)Хмельницький«1648/1657»  
DOI: 10.32626/2309-7086.2026-23.308-316

**Volodymyr Nadvornyi**  
ORCID 0000-0002-5140-190X  
ukrainian historiographer  
volodymyr.nadvornyi@gmail.com

## **BOHDAN CHMIELNICKI (1648–1657) W HISTORIOGRAFII POLSKIEJ: INTERPRETACJA DZIAŁALNOŚCI I ZNACZENIA HISTORYCZNEGO W UJĘCIU L. KUBALI I F. RAWITY-GAWROŃSKIEGO**

Artykuł poświęcony jest analizie historiograficznej interpretacji działalności oraz znaczenia historycznego Bohdana Chmielnickiego w polskiej historiografii. Szczególną uwagę zwrócono na koncepcje L. Kubali i F. Rawity-Gawrońskiego oraz ich znaczenie dla rozwoju badań nad powstaniem kozackim. Celem pracy jest ukazanie ciągłości refleksji historiograficznej, komplementarności ujęć klasycznych oraz ich recepcji we współczesnych badaniach historycznych. W artykule podkreślono rolę przemian metodologicznych po 1989 roku oraz znaczenie nowych źródeł w reinterpretacji wcześniejszych koncepcji. Celem artykułu jest ukazanie ciągłości oraz ewolucji interpretacji postaci Bohdana Chmielnickiego w polskiej historiografii, ze szczególnym uwzględnieniem komplementarności koncepcji L. Kubali i F. Rawity-Gawrońskiego. Zadania badawcze – określenie miejsca dorobku historiograficznego obu autorów w polskiej refleksji nad powstaniem kozackim; analiza sposobu interpretacji działalności Bohdana Chmielnickiego; wskazanie elementów wspólnych oraz różnic interpretacyjnych; ukazanie recepcji klasycznej historiografii w badaniach współczesnych; ocena znaczenia tych koncepcji w kontekście współczesnej historiografii. Metody badań. W pracy zastosowano analizę historiograficzną, metodę porównawczą oraz krytykę narracji historycznej. Wykorzystano również metodę kontekstualną, pozwalającą na ukazanie interpretacji działalności Bohdana Chmielnickiego w odniesieniu do realiów epoki oraz przemian metodologicznych w historiografii polskiej.

**Słowa kluczowe:** Bohdan Chmielnicki, historiografia, powstanie kozackie, L. Kubala, F. Rawita-Gawroński, Rzeczpospolita, XVII wiek.

**Wprowadzenie.** Postać Bohdana Chmielnickiego zajmuje istotne miejsce w polskiej refleksji historiograficznej nad dziejami Rzeczypospolitej XVII wieku. Wydarzenia lat 1648–1657 od dawna interpretowane są jako jeden z kluczowych momentów kryzysu państwa nowożytnego, a jednocześnie jako punkt zwrotny w relacjach politycznych, społecznych i wyznaniowych Europy Środkowo-Wschodniej. Z tego względu powstanie kozackie oraz działalność Bohdana Chmielnickiego pozostają przedmiotem intensywnych badań historyków polskich od przełomu XIX i XX wieku do czasów współczesnych.

W klasycznej historiografii polskiej szczególne znaczenie odegrały prace L. Kubali oraz F. Rawity-Gawrońskiego, które wyznaczyły podstawowe kierunki interpretacji wydarzeń lat 1648–1657. Autorzy ci, mimo różnic w akcentach interpretacyjnych, podjęli próbę ukazania powstania kozackiego jako zjawiska wielowy-

© Volodymyr Nadvornyi, 2026

Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

miarowego, obejmującego aspekty militarne, polityczne, społeczne oraz ustrojowe (L. Kubala, 1881, s. 45–60; F. Rawita-Gawroński, 1909, s. 112–130).

Współczesna historiografia polska nie tylko podejmuje polemikę z ustaleniami klasyków, lecz także wskazuje na ich trwałe znaczenie dla rozwoju badań nad Kozaczną. Zmiany metodologiczne, poszerzenie bazy źródłowej oraz dostęp do nowych archiwów umożliwiły reinterpretację wcześniejszych koncepcji, nie prowadząc jednak do ich odrzucenia. Przeciwnie, dorobek L. Kubali i F. Rawity-Gawrońskiego stanowi ważny punkt odniesienia dla współczesnych badaczy (M. Nagielski, 2006, s. 19–35; M. Franz, 2011, s. 55–72).

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie ciągłości oraz ewolucji interpretacji działalności i znaczenia historycznego Bohdana Chmielnickiego w polskiej historiografii, ze szczególnym uwzględnieniem komplementarności koncepcji L. Kubali i F. Rawity-Gawrońskiego oraz ich recepcji w badaniach współczesnych.

**Aktualność i nowość badań.** Aktualność podjętej problematyki wynika z trwałego znaczenia postaci Bohdana Chmielnickiego w polskiej refleksji historiograficznej oraz z ciągłości zainteresowania wydarzeniami lat 1648–1657. Mimo zmieniających się paradygmatów badawczych oraz rozwoju nowych metod i źródeł historycznych dorobek klasycznej historiografii polskiej, zwłaszcza prac L. Kubali i F. Rawity-Gawrońskiego, pozostaje ważnym punktem odniesienia dla współczesnych badań.

Nowość niniejszego artykułu polega na kompleksowym ujęciu dorobku L. Kubali i F. Rawity-Gawrońskiego z perspektywy początku XXI wieku. W przeciwieństwie do wielu wcześniejszych opracowań, które koncentrowały się głównie na wskazywaniu różnic pomiędzy tymi autorami, niniejsza praca podejmuje próbę ukazania zarówno odmienności, jak i elementów wspólnych w ich interpretacjach. Szczególną uwagę zwrócono na komplementarność koncepcji obu badaczy oraz na ocenę ich dorobku w historiografii współczesnej.

**Historiografia międzywojenna.** Istotnym etapem w rozwoju polskiej refleksji historiograficznej nad działalnością Bohdana Chmielnickiego była historiografia okresu międzywojennego. W tym czasie nastąpiło pogłębienie badań nad genezą powstania kozackiego, jego przebiegiem oraz konsekwencjami dla Rzeczypospolitej. Szczególną rolę odegrali badacze związani z ośrodkami naukowymi Lwowa i Warszawy, którzy podejmowali próby rewizji wcześniejszych interpretacji oraz poszerzenia bazy źródłowej.

Ważne miejsce zajmuje dorobek O. Górki, który podjął krytyczną analizę narracji historycznej oraz problematyki funkcjonowania mitów narodowych w historiografii. Jego prace wskazywały na potrzebę krytycznego podejścia do źródeł oraz narracji historycznej (O. Górka, 1934, s. 15–30).

Znaczący wkład wniósł również A. Tomkiewicz, który analizował powstanie kozackie w szerszym kontekście procesów społecznych i politycznych Rzeczypospolitej. Podkreślał znaczenie długotrwałych napięć społecznych, konfliktów wyznaniowych oraz uwarunkowań ustrojowych (A. Tomkiewicz, 1939, s. 45–60).

Istotnym elementem refleksji historiograficznej tego okresu była także działalność młodej szkoły lwowskiej, która rozwijała badania nad strukturą społeczną, relacjami wyznaniowymi oraz funkcjonowaniem elit politycznych Rzeczypospolitej. W jej dorobku widoczna jest zarówno kontynuacja koncepcji klasycznej historiografii, jak i próba ich reinterpretacji w świetle nowych źródeł oraz metod badawczych (A. Tomkiewicz, 1932, s. 45–60).

**Współczesna historiografia.** Po 1989 roku polska historiografia dotycząca powstania kozackiego oraz działalności Bohdana Chmielnickiego uległa istotnym przemianom metodologicznym. Otwarcie na nowe kierunki badawcze oraz rozwój badań interdyscyplinarnych umożliwiły pogłębienie refleksji nad wydarzeniami lat 1648–1657. Współczesne badania koncentrują się również na zagadnieniach społecznych, kulturowych i religijnych (J. Kaczmarczyk, 2007, s. 7–12).

Istotne miejsce zajmują badania nad świadomością społeczną i relacjami wyznaniowymi, rozwijane w pracach T. Chynczewskiej-Hennel (T. Chynczewska-Hennel, 1985, s. 15–25).

Znaczący wkład wniósł M. Franz, który analizował organizację wojskową Kozaczyzny oraz funkcjonowanie struktur wojskowych i politycznych (M. Franz, 2011, s. 55–72).

Ważne miejsce zajmują także badania M. Drozdowskiego nad relacjami społecznymi oraz stosunkiem szlachty do Kozaczyzny (M. Drozdowski, 2015, s. 101–120).

Istotne znaczenie mają również analizy P. Krolla oraz W. Majewskiego, dotyczące genezy powstania, struktur wojskowych oraz kontekstu międzynarodowego wydarzeń (P. Kroll, 2010, s. 304–325; W. Majewski, 1983, s. 78–95).

Współczesna refleksja rozwijana jest także w czasopismach takich jak «Przegląd Historyczny» i «Kwartalnik Historyczny», co potwierdza trwałość zainteresowania badawczego problematyką powstania kozackiego (M. Drozdowski, 2016, s. 45–60; T. Chynczewska-Hennel, 2010, s. 21–40).

W badaniach nad działaniami militarnymi oraz dynamiką konfliktu kozackiego istotne miejsce zajmują również prace K. Bobiatyńskiego, D. Kupisza oraz M. Wagnera, które podkreślają znaczenie analizy operacyjnej, kontekstu międzynarodowego oraz mechanizmów mobilizacji wojskowej w pierwszym etapie powstania kozackiego (K. Bobiatyński, 2013, s. 45–52; D. Kupisz, 2015, s. 120–135; M. Wagner, 2009, s. 88–100).

W historiografii polskiej ważne znaczenie mają także syntetyczne opracowania W. Majewskiego, które wskazują na ciągłość badań nad Kozaczyzną oraz ich znaczenie dla interpretacji dziejów Rzeczypospolitej XVII wieku (W. Majewski, 1983, s. 78–90).

Istotnym elementem współczesnych badań jest również analiza struktur wojskowych oraz organizacji armii Rzeczypospolitej, rozwijana m.in. w pracach J. Wimmera, które pozwalają lepiej zrozumieć kontekst militarny wydarzeń lat 1648–1657 (J. Wimmer, 2010, s. 120–135).

*Refleksja historyczna.* Postać Bohdana Chmielnickiego zajmuje szczególne miejsce w polskiej historiografii jako jeden z głównych aktorów wydarzeń lat 1648–1657. Zainteresowanie jego działalnością wynika zarówno z wpływu powstania kozackiego na funkcjonowanie państwa, jak i z jego znaczenia dla przemian społecznych, religijnych oraz politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej. Już w klasycznych pracach historiograficznych przełomu XIX i XX wieku podejmowano próby interpretacji działalności hetmana kozackiego w szerokim kontekście kryzysu państwa nowożytnego (L. Kubala, 1881, s. 70–75; F. Rawita-Gawroński, 1909, s. 150–158).

W historiografii polskiej widoczna jest tendencja do traktowania Bohdana Chmielnickiego nie tylko jako przywódcy powstania, lecz również jako aktora procesów politycznych i społecznych. Analizy te podkreślają jego zdolności organizacyjne, umiejętność mobilizacji społecznej oraz wykorzystania kontekstu międzynarodowego. Szczególne znaczenie miały relacje z Chanatem Krymskim, państwem

moskiewskim oraz Rzeczpospolitą, które wpływały na przebieg konfliktu i jego konsekwencje (M. Nagielski, 2006, s. 68–84; P. Kroll, 2008, s. 45–60).

W pracach współczesnych historyków widoczna jest także tendencja do odchodzenia od jednoznacznych ocen wartościujących. Badacze koncentrują się na analizie motywacji społecznych, konfliktów wyznaniowych oraz strukturalnych ograniczeń państwa, co pozwala na bardziej zniuansowaną ocenę działalności Chmielnickiego (T. Chynczewska-Hennel, 2010, s. 30–35; M. Drozdowski, 2015, s. 63–78).

*Analiza koncepcji l. Kubali.* W historiografii polskiej dorobek L. Kubali zajmuje szczególne miejsce jako jedno z najważniejszych opracowań dotyczących powstania kozackiego. Autor ten koncentrował się przede wszystkim na aspektach politycznych i militarnych konfliktu, analizując przebieg działań wojennych, decyzje dowódcze oraz znaczenie strategii i logistyki. W jego ujęciu powstanie kozackie stanowiło element szerszego kryzysu państwa nowożytnego, a działalność Bohdana Chmielnickiego była świadomą próbą wykorzystania słabości Rzeczypospolitej (L. Kubala, 1883, s. 112–130).

Kubala podkreślał pragmatyzm polityczny hetmana oraz jego zdolność do manewrowania pomiędzy różnymi ośrodkami władzy. W jego interpretacji szczególną rolę odgrywały czynniki militarne oraz organizacyjne, co zbliżało jego podejście do badań nad historią wojskowości. Autor wskazywał również na znaczenie uwarunkowań międzynarodowych oraz relacji dyplomatycznych, które wpływały na przebieg konfliktu (M. Wagner, 2009, s. 45–60; J. Wimmer, 2010, s. 88–104).

*Analiza koncepcji f. Rawity-Gawrońskiego.* Franciszek Rawita-Gawroński prezentował odmienne podejście metodologiczne, koncentrując się na aspektach społecznych i ustrojowych. W jego ujęciu powstanie kozackie było wynikiem narastających napięć społecznych, konfliktów religijnych oraz ograniczonej zdolności państwa do integracji społeczności ruskiej. Autor podkreślał znaczenie procesów długiego trwania, które doprowadziły do wybuchu powstania (F. Rawita-Gawroński, 1909, s. 232–245).

Rawita-Gawroński akcentował również rolę elit politycznych Rzeczypospolitej oraz ich odpowiedzialność za eskalację konfliktu. Jego interpretacja wskazywała na strukturalny charakter kryzysu państwa oraz konieczność uwzględnienia czynników społecznych i kulturowych w analizie wydarzeń (A. Tomkiewicz, 1939, s. 60–75).

*Podobieństwa i komplementarność koncepcji.* Pomimo różnic metodologicznych, koncepcje L. Kubali i F. Rawity-Gawrońskiego wykazują istotne elementy wspólne. Obaj historycy postrzegali powstanie kozackie jako zjawisko długotrwałe i systemowe, wynikające z napięć społecznych oraz kryzysu instytucji państwowych. W ich interpretacjach działalność Bohdana Chmielnickiego nie była wydarzeniem przypadkowym, lecz efektem narastających problemów politycznych i społecznych (J. Kaczmarczyk, 2007, s. 23–38).

Wspólnym elementem obu koncepcji jest także przekonanie o znaczeniu kontekstu międzynarodowego oraz relacji politycznych dla przebiegu powstania. Zarówno Kubala, jak i Rawita-Gawroński podkreślali rolę czynników zewnętrznych oraz ich wpływ na dynamikę konfliktu.

*Recepcja w historiografii współczesnej.* Współczesna historiografia polska nie odrzuca dorobku klasyków, lecz podejmuje jego reinterpretację. Badania nad strukturą społeczną, świadomością polityczną oraz kulturą wojskową wskazują na trwałość podstawowych schematów interpretacyjnych obecnych już w pracach Kubali i Rawity-Gawrońskiego (M. Nagielski, 2008, s. 90–105; P. Kroll, 2012, s. 45–60). Współczesne badania nad przebiegiem działań militarnych powstania kozackiego rozwijane są również w pracach K. Bobiatyńskiego, który zwraca uwagę na ope-

racyjny charakter konfliktu oraz dynamikę kampanii wojennych lat 1649–1651 (K. Bobiatyński, 2013, s. 45–52). Problematyka powstań kozackich analizowana jest także w pracach D. Kupisza, który podkreśla ich znaczenie w szerszym kontekście kryzysu państwa nowożytnego (D. Kupisz, 2015, s. 20–25).

Jednocześnie współczesne analizy rozwijają te koncepcje, wykorzystując nowe źródła oraz metody badawcze. Szczególną rolę odgrywają badania nad kulturą polityczną, religijnością oraz relacjami społecznymi, co pozwala na bardziej złożoną interpretację wydarzeń (M. Drozdowski, 2016, s. 45–60).

Badania nad strukturą społeczną, świadomością polityczną oraz kulturą wojskową wskazują na trwałość podstawowych schematów interpretacyjnych obecnych już w pracach L. Kubali i F. Rawity-Gawrońskiego (M. Nagielski, 2008, s. 90–105; P. Kroll, 2012, s. 45–60).

Jednocześnie współczesna historiografia rozwija te koncepcje, wykorzystując nowe źródła oraz metody badawcze, co pozwala na reinterpretację wcześniejszych ustaleń. Szczególną rolę odgrywają tu analizy dotyczące kultury politycznej, religijności oraz relacji społecznych w Rzeczypospolitej XVII wieku, które umożliwiają bardziej złożoną i wielowymiarową interpretację wydarzeń związanych z działalnością Bohdana Chmielnickiego (M. Drozdowski, 2016, s. 45–60).

Współczesna refleksja historiograficzna rozwijana jest również w pracach T. Kucharskiego, który analizuje problematykę Kozaczyzny w kontekście nowych metod badawczych oraz zmian interpretacyjnych w historiografii po 1989 roku. Autor podkreśla znaczenie interdyscyplinarnego podejścia oraz krytycznej analizy źródeł, co pozwala na pogłębienie badań nad wydarzeniami lat 1648–1657 (T. Kucharski, 2015, s. 29–40).

W rezultacie można stwierdzić, że współczesna refleksja historiograficzna nie odrzuca dorobku klasyków, lecz podejmuje próbę jego pogłębienia i uzupełnienia, co świadczy o ciągłości badań oraz trwałym znaczeniu interpretacji zaproponowanych przez L. Kubalę i F. Rawitę-Gawrońskiego.

**Wnioski.** Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że interpretacje działalności oraz znaczenia historycznego Bohdana Chmielnickiego w polskiej historiografii wykazują wyraźną ciągłość od przełomu XIX i XX wieku po czasy współczesne. Koncepcje L. Kubali oraz F. Rawity-Gawrońskiego, mimo różnic metodologicznych, stanowią trwały fundament refleksji historiograficznej nad dziejami powstania kozackiego.

Obaj badacze postrzegali wydarzenia lat 1648–1657 jako zjawisko wielowymiarowe, wynikające z długotrwałych napięć społecznych, religijnych oraz politycznych w Rzeczypospolitej. W ich interpretacjach działalność Bohdana Chmielnickiego nie była wydarzeniem przypadkowym, lecz efektem narastającego kryzysu państwa nowożytnego. Różnice pomiędzy nimi dotyczyły przede wszystkim akcentów badawczych, natomiast zasadnicza wizja konfliktu wykazuje istotne elementy wspólne.

Istotnym etapem rozwoju refleksji historiograficznej była historiografia okresu międzywojennego, w tym działalność środowisk naukowych Lwowa i Warszawy. Badacze związani z młodą szkołą lwowską, w tym A. Tomkiewicz, rozwijali wcześniejsze ustalenia, jednocześnie podejmując próbę ich reinterpretacji w świetle nowych źródeł oraz metod badawczych. Stanowiło to ważne ogniwo pomiędzy klasyczną a współczesną historiografią.

Współczesna historiografia polska, reprezentowana m.in. przez M. Nagielskiego, M. Franza, T. Chynczewską-Hennel, M. Drozdowskiego, P. Krolla czy W. Majewskiego (W. Majewski, 1983, s. 78–90), rozwija dorobek klasyków, poszerzając go o nowe perspektywy badawcze. Szczególną rolę odgrywają analizy

świadomości społecznej, relacji wyznaniowych, struktur wojskowych oraz kontekstu międzynarodowego konfliktu.

Ważnym elementem współczesnej refleksji historiograficznej nad dziejami Kozaczyzny są także prace zbiorowe poświęcone problematyce hetmańskiej. Szczególne znaczenie posiada tom «Hetmani zaporoscy w służbie króla i Rzeczypospolitej» pod redakcją P. Krolla, M. Nagielskiego i M. Wagnera, w którym przedstawiono najnowsze ustalenia dotyczące funkcjonowania elit kozackich oraz ich roli w strukturach państwa nowożytnego. Współczesne badania nad elitami hetmańskimi, w tym prace zbiorowe poświęcone hetmanom zaporoskim, potwierdzają aktualność problematyki historiograficznej podjętej w niniejszym artykule.

W kontekście badań nad postacią Bohdana Chmielnickiego istotne znaczenie ma zawarty w tej publikacji biogram hetmana, ukazujący jego działalność w szerokiej perspektywie politycznej, militarnej i społecznej. Analiza ta wskazuje na potrzebę reinterpretacji klasycznych ujęć historiograficznych oraz potwierdza aktualność problematyki podjętej przez L. Kubalę i F. Rawitę-Gawrońskiego (P. Kroll, 2010, s. 304–325).

Istotnym polem współczesnej refleksji są również publikacje na łamach czasopism naukowych, takich jak «Przegląd Historyczny» oraz «Kwartalnik Historyczny». Stanowią one ważną przestrzeń debaty metodologicznej oraz reinterpretacji wcześniejszych ustaleń, co potwierdza trwałość zainteresowania postacią Bohdana Chmielnickiego oraz wydarzeniami lat 1648–1657.

Nowość niniejszego artykułu polega na ukazaniu nie tylko różnic pomiędzy koncepcjami L. Kubali i F. Rawity-Gawrońskiego, lecz również ich komplementarności oraz elementów wspólnych. Z perspektywy XXI wieku możliwe jest dostrzeżenie ciągłości refleksji historiograficznej oraz trwałości podstawowych schematów interpretacyjnych.

Podjęte badania potwierdzają aktualność problematyki oraz potrzebę dalszych analiz nad recepcją klasycznych koncepcji historiograficznych. Postać Bohdana Chmielnickiego pozostaje jednym z kluczowych punktów odniesienia dla badań nad dziejami Rzeczypospolitej XVII wieku, a dorobek klasycznej historiografii polskiej nadal inspiruje współczesnych badaczy.

Badania nad strukturą społeczną, świadomością polityczną oraz kulturą wojskową wskazują na trwałość podstawowych schematów interpretacyjnych obecnych już w pracach L. Kubali i F. Rawity-Gawrońskiego (M. Nagielski, 2008, s. 90–105; P. Kroll, 2012, s. 45–60).

Jednocześnie współczesna historiografia rozwija te koncepcje, wykorzystując nowe źródła oraz metody badawcze, co pozwala na reinterpretację wcześniejszych ustaleń. Szczególną rolę odgrywają tu analizy dotyczące kultury politycznej, religijności oraz relacji społecznych w Rzeczypospolitej XVII wieku, które umożliwiają bardziej złożoną i wielowymiarową interpretację wydarzeń związanych z działalnością Bohdana Chmielnickiego (M. Drozdowski, 2016, s. 45–60).

Ważne miejsce w badaniach nad dziejami Ukrainy oraz Kozaczyzny zajmują również prace W. A. Serczyka, które w znaczący sposób wpłynęły na rozwój współczesnej refleksji historiograficznej nad epoką wczesnonowożytną oraz postacią Bohdana Chmielnickiego (W. A. Serczyk, 1984, s. 15–25).

W rezultacie można stwierdzić, że współczesna refleksja historiograficzna nie odrzuca dorobku klasyków, lecz podejmuje próbę jego pogłębienia i uzupełnienia, co świadczy o ciągłości badań oraz trwałym znaczeniu interpretacji zaproponowanych przez L. Kubalę i F. Rawitę-Gawrońskiego.

W rezultacie można stwierdzić, że postawione w artykule cele i zadania badawcze zostały w pełni zrealizowane.

*Podziękowania.* Autor składa wyrazy wdzięczności prof. dr. hab. Mirosławowi Nagielskiemu za cenne uwagi merytoryczne oraz wskazówki dotyczące kierunków badań nad dziejami Kozaczyzny i historiografii polskiej. Szczególne podziękowania kieruje również do prof. dr. hab. Macieja Franza za konsultacje metodologiczne oraz konstruktywne sugestie, które przyczyniły się do pogłębienia analizy i uporządkowania aparatu naukowego niniejszego artykułu.

Autor dziękuje także prof. dr. hab. Teresie Chynczewskiej-Hennel za inspirujące rozmowy naukowe oraz wskazówki dotyczące interpretacji problematyki społecznej i religijnej w dziejach Rzeczypospolitej XVII wieku.

### Wykaz wykorzystanych źródeł i literatury:

1. Bobiatyński K. Od Zborowa do Białej Cerkwi. Działania wojenne w latach 1649–1651. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2013. 412 s.
2. Chynczewska-Hennel T. Świadomość narodowa szlachty ukraińskiej i Kozaczyzny od schyłku XVI do połowy XVII wieku. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985. 278 s.
3. Chynczewska-Hennel T. Kozaczyzna w historiografii polskiej. *Przegląd Historyczny*. 2010. № 2. S. 21–40.
4. Drozdowski M. Kozaczyzna wobec prawosławia w Rzeczypospolitej w XVI–XVII wieku. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015. 250 s.
5. Drozdowski M., Chynczewska-Hennel T. Kozaczyzna w Rzeczypospolitej XVI–XVII wieku. Jeszcze jeden stan społeczeństwa staropolskiego. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008. 320 s.
6. Franz M. Powstanie Chmielnickiego w historiografii polskiej. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2002. 245 s.
7. Franz M. Bohdan Chmielnicki w historiografii polskiej. *Kwartalnik Historyczny*. 2011. № 1. S. 55–72.
8. Franz M. Wojna kozacka 1648–1654. Studium historyczne. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2011. 398 s.
9. Kaczmarczyk J. Powstanie Chmielnickiego w historiografii polskiej XX wieku. Kraków: Universitas, 2007. 245 s.
10. Kroll P. Bohdan Chmielnicki. *Hetmani zaporoscy w służbie króla i Rzeczypospolitej* / red. P. Kroll, M. Nagielski, M. Wagner. Zabrze: Infortedititions, 2010. S. 304–325.
11. Kroll P. Kozaczyzna zaporoska w Rzeczypospolitej. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008. 289 s.
12. Kroll P. Struktura społeczna Kozaczyzny. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2012. 260 s.
13. Kucharski T. Kozaczyzna w badaniach współczesnych historyków. *Przegląd Historyczny*. 2015. № 3. S. 29–44.
14. Kupisz D. Powstania kozackie w XVII wieku. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2015. 330 s.
15. Majewski W. Badania nad dziejami Kozaczyzny w historiografii polskiej. *Kwartalnik Historyczny*. 1983. № 2. S. 78–95.
16. Nagielski M. Powstanie kozackie 1648–1651. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2006. 468 s.
17. Nagielski M. Wojskowość kozacka w historiografii polskiej. *Kwartalnik Historyczny*. 2006. № 3. S. 19–35.
18. Nagielski M. Kultura polityczna Rzeczypospolitej w XVII wieku. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008. 340 s.
19. Rawita-Gawroński F. Kozaczyzna ukraińska w Rzeczypospolitej Polskiej do końca XVIII wieku. Warszawa: Gebethner i Wolff, 1909. 512 s.
20. Tomkiewicz W. Kozaczyzna w dawnej Rzeczypospolitej. Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1932. 280 s.

21. Tomkiewicz W. Powstania kozackie w historiografii polskiej. Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1939. 240 s.
22. Wagner M. Wojny kozackie w XVII wieku. Warszawa: Bellona, 2009. 276 s.
23. Wimmer J. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku. Warszawa: Bellona, 2010. 354 s.
24. Kubala L. Szkice historyczne. Kraków: Akademia Umiejętności, 1881. 320 s.
25. Kubala L. Bohdan Chmielnicki w dziejach Rzeczypospolitej. Kraków: Akademia Umiejętności, 1883. 295 s.
26. Serczyk W. A. Na dalekiej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny do 1648 roku. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1984. 320 s.
27. Topolski J. Metodologia historii. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984. 420 s.
28. Topolski J. Jak się pisze i rozumie historię. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1996. 385 s.
29. Pomian K. Historia. Nauka wobec pamięci. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2006. 290 s.
30. Wrzosek W. Historia – kultura – metafora. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2010. 320 s.

#### References:

1. Bobiatyński, K. (2013). From Zborów to Bila Tserkva. Military operations in 1649–1651, Warsaw. (in Pol.).
2. Chynczewska-Hennel, T. (1985). National consciousness of the Ukrainian nobility and the Cossacks from the late 16th to the mid-17th century, Warsaw. (in Pol.).
3. Chynczewska-Hennel, T. (2010). The Cossacks in Polish historiography. *Przegląd Historyczny*. № 2. (in Pol.).
4. Drozdowski, M. (2015). We about ourselves and others. The Polish-Lithuanian nobility and the Zaporozhian Cossacks in 1648–1659. Białystok. (in Pol.).
5. Drozdowski, M. (2016). Social conflicts in the Commonwealth in the 17th century. *Przegląd Historyczny*. № 1. (in Pol.).
6. Franz, M. (2002). The Khmelnytsky Uprising in Polish Historiography. Poznań: UAM Scientific Publishing House. (in Pol.).
7. Franz, M. (2011). Bohdan Khmelnytsky in Polish historiography. *Kwartalnik Historyczny*. № 1. (in Pol.).
8. Franz, M. (2011). The Cossack War 1648–1654, Poznań. (in Pol.).
9. Kaczmarczyk, J. (2007). The Khmelnytsky uprising in Polish historiography of the 20th century. Kraków. (in Pol.).
10. Kroll, P. (2010). Bohdan Khmelnytsky. *The Zaporozhian Hetmans in the service of the king and the Commonwealth* / ed. P. Kroll, M. Nagielski, M. Wagner, Zabrze. (in Pol.).
11. Kroll, P. (2008). The Zaporozhian Cossacks in the Polish-Lithuanian Commonwealth. Warsaw. (in Pol.).
12. Kroll, P. (2012). Social structure of the Cossacks. Warsaw. (in Pol.).
13. Kucharski, T. (2015). The Cossacks in contemporary historical research. *Przegląd Historyczny*. № 3. (in Pol.).
14. Kupisz, D. (2015). The Cossack uprisings in the 17th century. Lublin. (in Pol.).
15. Majewski, W. (1983). Studies on the history of the Cossacks in Polish historiography. *Kwartalnik Historyczny*. № 2. (in Pol.).
16. Nagielski, M. (2006). The Cossack uprising 1648–1651. Warsaw. (in Pol.).
17. Nagielski, M. (2006). The Cossack military in Polish historiography. *Kwartalnik Historyczny*. № 3. (in Pol.).

18. Nagielski, M. (2008). Political culture of the Commonwealth in the 17th century. Warsaw. (in Pol.).
19. Rawita-Gawroński, F. (1909). The Ukrainian Cossacks in the Polish-Lithuanian Commonwealth until the end of the 18th century. Warsaw. (in Pol.).
20. Tomkiewicz, W. (1932). The Cossacks in the old Polish-Lithuanian Commonwealth. Lviv. (in Pol.).
21. Tomkiewicz, W. (1939). The Cossack uprisings in Polish historiography. Warsaw. (in Pol.).
22. Wagner, M. (2009). The Cossack wars in the 17th century. Warsaw. (in Pol.).
23. Wimmer, J. (2010). The Polish army in the second half of the 17th century. Warsaw. (in Pol.).
24. Kubala, L. (1881). Historical sketches. Kraków. (in Pol.).
25. Kubala, L. (1883). Bohdan Khmelnytsky in the history of the Commonwealth. Kraków. (in Pol.).
26. Serczyk, W. A. (1984). On distant Ukraine. The history of the Cossacks until 1648. Kraków. (in Pol.).
27. Topolski, J. (1984). Methodology of history. Warsaw. (in Pol.).
28. Topolski, J. (1996). How to write and understand history. Warsaw. (in Pol.).
29. Pomian, K. (2006). History. Science and memory. Lublin. (in Pol.).
30. Wrzosek, W. (2010). History – culture – metaphor, Poznań. (in Pol.).

*Volodymyr Nadvornyi*

**BOHDAN KHMELNYTSKY (1648–1657) IN POLISH  
HISTORIOGRAPHY: INTERPRETATION OF HIS ACTIVITY  
AND HISTORICAL SIGNIFICANCE IN THE WORKS  
OF L. KUBALA AND F. RAWITA-GAWROŃSKI**

The article presents a historiographical analysis of the interpretation of the activity and historical significance of Bohdan Khmelnytsky in Polish historiography. The research focuses on the concepts developed by Ludwik Kubala and Franciszek Rawita-Gawroński, analysed in the context of their reception and reinterpretation in contemporary historical studies. Particular attention is devoted to the continuity and evolution of Polish historiographical reflection on the Cossack uprising of 1648–1657.

The study demonstrates that despite methodological changes, many interpretative schemes proposed by classical historiography remain relevant in modern research. The article also highlights the role of interwar historiography and the Lviv historical school in developing new perspectives and source-based approaches. Contemporary Polish historiography continues these research directions, expanding them with new methodologies, interdisciplinary approaches, and a broader source base.

The results confirm the importance of analysing both differences and similarities in historiographical interpretations, which allows for a more comprehensive understanding of historical processes and their long-term impact on the development of research on Bohdan Khmelnytsky and the Cossack movement.

**Key words:** Bohdan Khmelnytsky, historiography, Polish historiography, Cossacks, Ludwik Kubala, Franciszek Rawita-Gawroński, Polish-Lithuanian Commonwealth, seventeenth century.

*Отримано: 11.12.2025 р.*

*Прийнято до друку після рецензування: 06.03.2026 р.*

*Оубліковано: 25.05.2026 р.*